

Lundalús og skógarmotta

– tvær blóðmottur

Hóast føroyingar hava nevnt hana lundalús, er hon ein motta og ikki ein lús. Motturnar eru í slekt við eiturkoppur, torvatrøll og líknandi. Ein av hesum hópum, sum á vísindamáli verður nevndur *Ixodida*, nevna vit blóðmottur. Vit hava funnið trý sløg av blóðmottum í Føroyum. Í Evropa eru funnin 26 sløg, og í øllum heiminum umleið 900 sløg. Lundalús *Ixodes uriae* (Mynd 1) er helst kendasta blóðmottan í Føroyum.

Jens-Kjeld Jensen

Heiðursdoktari á Fróðskaparsetri Føroya
nolsoy@gmail.fo

Í 1990 varð eitt blóðmottuslag funnið á einum hundi í Vestmanna. Tað var skógarmotta *Ixodes ricinus* (Mynd 2) og var ikki kent í Føroyum áður.

Síðan tá er skógarmotta funnin serstakliga á hundum og kettum í sjei oyggjum (Mynd 3), og tí eru tað ofta djóralæknar, ið staðfesta tær.

Í 2015 leitaðu útlenskir serfrøðingar og fólk frá m.a. Náttúrugripasavninum kring landið fyri at staðfesta, um skógarmottur vóru at finna í vøkstri

í natúrurini. Tá kundi staðfestast, at hóast skógarmotta fanst í natúrurini, so var ikki nógv til av henni.

Í 2015 og 2016 vórðu tó fleiri skógarmottur skrásettar (Mynd 4), og tær eru rættiliga vanligar summa staðni, m. a. í økinum við Tvøroyri, har tær heilt vist nørast. Hetta er við vissu einans toppurin á ísfjallinum. At skógarmotta at kalla einans er funnin í størri oyggjunum kemst helst

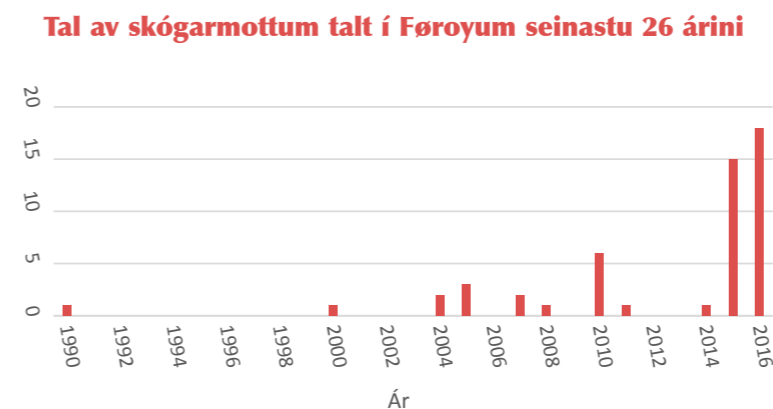
Mynd 1.
Lundalús *Ixodes uriae*
– kvenmotta

Mynd 3. Skógarmotta er funnin í reyðlitaðu oyggjunum

Mynd 2. Skógarmotta *Ixodes ricinus* – vaksin kvenmotta

Mynd 4. Talið á skógarmottum, sum eru skrásettar síðan 1990.

Mynd 5. Lítil flytifuglur við tveimum skógarmottum. Fuglurin er ringmerktur í Nólsoy 20. august 2015.

av, at har eru fleiri fólk at finna blóðmotturnar enn í smærru oyggjunum. Á myndunum 1 og 2 sæst, at hesi bæði blóðmottusløgini líkjast heilt nógv.

Triðja slagið av blóðmottu, ið er funnið í Føroyum, er bara funnið eina ferð. Henda bergmotta nevnist *Ixodes caledonicus*.

Hvussu kemur skógarmotta til Føroya?

Skógarmottur koma ivaleyst til Føroya á ymiskan hátt. Mest sannlíkt er, at tær koma við flytifuglum (Mynd 5). Tær kunnu eisini koma til Føroya við hundum, sum hava verið til kappingar uttanlands, ella við innfluttum kettum. Nógv verður gjørt fyri at tryggja, at hundar og kettur ikki hava við sær snultidýr, tá ið tey koma inn í landið, men royndirnar vísa, at bæði kettuloppur, kettulýs og tvey sløg av hundalúsum eru funnin í Føroyum seinastu 10-20 árin.

Lívringrásin hjá blóðmottum

Soleiðis gongur lívið hjá einari blóðmottu (Mynd 6):

Ein vaksni kvennmotta víggjar millum 1000 og 10.000 egg – ofta í grasi. Úr eggnum koma smáar

ormverur við seks beinum, sum súgva blóð, ofta á smáum súgdjórum.

Triðja stigið er ein dís við átta beinum eins og hjá øðrum mottum. Tær súgva blóð, ofta á eitt sindur størri djórum ella fuglum. Seinasta stigið er vaksna mottan, sum eisini sýgur blóð. Hesi fyra stigini vara ofta tvey ár, men um tað er ringt hjá blóðmottuni at finna ein vert, kunnu stigin taka eini seks ár. Ein hungrað blóðmotta kann falda vektina 80-120 ferðir. Lundalús og skógarmotta líkjast nógv, og í fyrstu atløgu er ringt at avgera slagið. Støddin er sera ymisk, tí hon er ávirkað av bæði menningarstigi og blóðmongd (Mynd 7).

Sjúkur

Um ein blóðmotta sýgur blóð á einum djóri ella fugli, sum hevur í sær sjúkueldandi bakteriar, fær blóðmottan bakteriar niður í magan. Magin inniheldur eisini eitt mótstorknandi (antikoagulerandi) evni, og tí bitur blóðmottan seg væl fasta og tømir magan inn í vertin, næstu ferð hon sýgur blóð. Er nýggi verturin óheppin, verður hann tí smittaður við sjúkueldandi bakteriarum.

Soleiðis kunnu blóðmottur flyta fleiri sjúkur til

bæði djór og fólk. Her verða bert tvær teirra nevndar:

Borrelia er helst tað fyrsta, sum kemur fólk til hugs, tá tosað verður um skógarmottur. Men borrelia er so mangt. Willy Burgdorfer var hin fyrsti, sum í 1982 lýsti borreliabakteriar, tá hann kannaði blóðmottur í býnum Lyme. Tí verður sjúkan á enskum nevnd 'Lyme disease'.

Borreliabakteriar er við dna-kanningum seinastu 30 árin bytt upp í eina ætt við fleiri enn 20 slögum. Longu fyrst í 1990-árunum varð borrelia staðfest í lundalúsum í Nólsoy, har 21% høvdu bakteriar í sær. Líkt er til, at tað slagið, sum vit hava í Føroyum, ikki gevur tey nógvu sjúkueyðkennini, men vit kunnu vænta, at onnur borreliasløg, sum m.a. kunnu elva til lamni øðrumegin í andlitinum (Bell's palsy), eisini koma til Føroya komandi árin.

Sjúkueyðkennini fyri borrelia eru ofta slík, sum minna um beinkrím, men sjúkan kann eisini fara í t.d. knæ- og armaliðirnar.

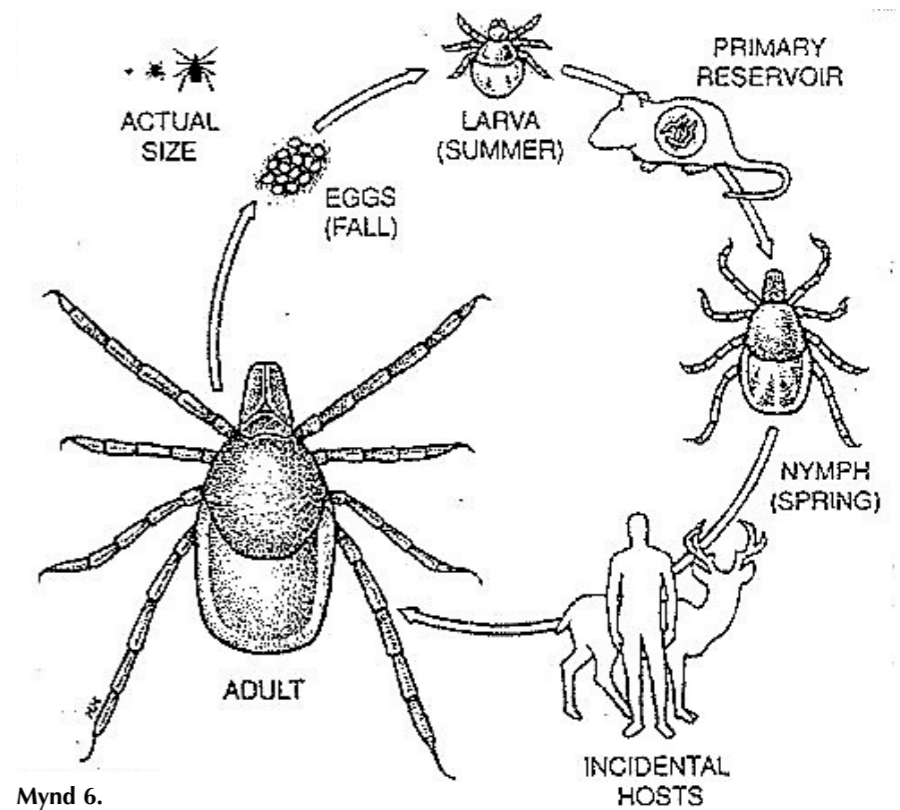
Ein onnur sjúka, sum m.a. í Noregi hevur havt við sær stóran lambadeyða, er *anaplasma phagocytophilum*, ið kemur av eini bakteriar, sum loypur á blóðkropparnar. Bakteriar elvir ikki beinleiðis til deyða, men lombini fáa nógvan fepur og verri immunverju og kunnu doyggja av eftirsjúkunum. Summastaðni í Noregi eru upp í 30% av skógarmottunum fongdar við sjúkuni *anaplasmosu*. Um heystið koma nógvir flytifuglar til Føroya júst úr Noregi.

Skulu vit óttast?

Skógarmottan (Mynd 2) er nógv meira ágangandi enn føroysku lundalúsum. Føroyska veðurlagið er frálíkt fyri skógarmottuna, og vit hava nógvan seyð, rottur og mýs, har ið motturnar kunnu súgva blóð.

Hvørki borrelia ella *anaplasma* eru nýggjar sjúkur ella bakteriar, men veðurlagsbroytingar hava elvt til, at skógarmottan er farin at breiða seg norður eftir. Talið á skógarmottum er vaksið nógv hesi seinna árin, so bakteriarurnar hava fingið nógv betri umstøður at spjaldast.

Enn eru hesar báðar bakteriarurnar ikki ávistar í føroyskum skógarmottum og eru tí ikki ein kendur trupulleiki. Men um menningin, sum vit síggja í øllum Norðurevropa, heldur fram, slepst ikki undan, at vit fara at kenna sviðan av hesum báðum nevndu bakteriarum umframt fleiri øðrum bakteriarum og sjúkum, sum verða fluttar við skógarmottuni.

Mynd 6.

Mynd 7. Ein miðalstór kvennmotta samanborin við eina eittkrónu.

Keldur
Gylfe, A. (2001): Role of birds in the biology of Lyme disease Borrelia. Umeå University Medical Dissertations, New Series No. 740. (ph.d.-ritgerð).

Jaenson TGT & Jensen J-K. (2007): Records of ticks (Acari, Ixodidae) from the Faroe Islands. Norwegian Journal of Entomology. 54, 11-15.

Medlock, J. M., Hansford, K., Vaux, A. G. C., Simonsen, W., Jensen, J-K., Joensen, C., Versteirt, V., Hansen, L. J. (2016): Surveillance for Ixodes ricinus ticks (Acari, Ixodidae) on the Faroe Islands. Ticks and Tick-borne Diseases.

Hillyard, Poul D. (1996): Ticks of North-West Europe. The Linnean Society of London.